

PEDAGOGIKA ILIMLERI

Pedagogika teoriyası hám tariyxı

PEDAGOGIKALÍQ ISKERLIKTE KOMMUNIKATIV KOMPETENCIYA

B.Abdiev – *assistent oqıtıwshı*

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so‘zlar: muloqot, kompetensiya, motivatsiya, innovatsiya, funksiya, individual, deduksiya, texnologiya.

Ключевые слова: коммуникация, компетенция, мотивация, инновация, функция, индивидуальность, дедукция, технология.

Key words: communication, competence, motivation, innovation, function, individual, deduction, technology.

Kirisıw. Búgingi kúnde dúnya mámleketleri arasında joqarı globalasıw procesi júz berip atır. Globalasıw procesi nátiyjesinde dúnyanıń jetekshi mámleketleriniń bilimlendiriw sistemasına baylanıslı tájiriyesin úyreniw, talqılaw, milliy bilimlendiriw sistemamızǵa sáykes bolǵan táreplerin ámeliyatqa engiziw bizdegi bilimlendiriw sistemasın jáhán standartları dárejesine alıp shıǵıw ushın júdá áhmiyetli. Bilimlendiriw tarawındaǵı reformalardı ámelge asırıwda dúnyada hám jámiyette bolıp atırǵan barlıq ózgerislerdi esapqa alıw, áne usı tiykarda islenetuǵın jumislardıń mazmunın anıqlaw júdá áhmiyetli. Sonıń ushında tálim sistemasında, sonıń ishinde pedagogikada kommunikativ kompetenciya búgingi kúnniń áhmiyetli máselesi bolıp tabıladı.

Kompetenciya (lat Competence - mas) – bilim kónlikpelerdi qollanıw, mashqalalardı sheshiwde ámeliy tájiriye tiykarında nátiyjeli háreket etiw qábileti. Kompetenciyaǵa “iyelik etiw” múmkin emes, sebebi bilim kónlikpe tájiriyelerdiń jıyındısı emes. Kompetenciya túsiniǵı kóp ǵana shet el hám jergilikli ádebiyatlarda túrli taraw wákilleri tárepinen óz tarawı baǵdarınan kelip shıǵıp hár túrli talqılanadı. Biraq, bul atamanıń tiykarı belgili mazmun, yaǵnıy bilim, tájiriye hám kónlikpelerdi hár qanday jagdaylarda durıs qollana alıw qábileti sıpatında qaraladı.

"Kommunikativ kompetenciya" ataması ilimiy ádebiyatqa D.Xayms tárepinen kirgizilgen. Pedagogikalıq psixologiyalıq ádebiyatlarda “kompetenciya” túsiniǵı 60-jıllardıń aqırı 70-jıllarda qollana baslaǵan. Bunda D.Xayms tárepinen 1972-jılı "kommunikaciyalıq kompetenciya" túsiniǵı kirgiziledi. Kompetenciya kompetentlik kategoriyaların tildi, ásiyese, ekinshi (ana tilinen tısqarı) tildi úyreniw teoriyası hám ámeliyatında, basqarıwda, basshılıq, menedjmentte professionallıq hám sóylesiwdi úyreniwde paydalanıla baslandı [1:7].

Ádebiyatlardıń analizi hám metodlar. M.A.Choshanovtıń pikirinshe, onıń pikirinshe, kompetenciya, bilimlerdi turaqlı túrde jańalap turıwdı, usı bilimlerdi belgili sharayatlarda tabıslı qollanıw ushın jańa maǵlıwmatlarǵa iye bolıwdı, yaǵnıy operaciyalıq hám mobil bilimlerde iye bolıwdı ańlatadı. Choshanov kompetenciyanı bilim menen baylanıslı mashqalalardı sheshiwge potencial tayarlıq dep túsinedi. Ol mazmunlı (bilim) hám processual (óner) quramlıq bólimlerdi óz ishine aladı hám mashqalanıń mánisin hám onı sheshiw qábiletin biliwdi óz ishine aladı dep esaplaydı [2:95].

Kommunikativ kompetensiya túsiniǵiniń áhmiyeti – kommunikativ kompetenciyanıń kórinisi shaxs penen shaxs ortasında óz ara mazmunlı hám paydalı múnásibet ornatiw qábiletiniń ámeliy iskerlikte haqıyqıy kórinisinde kórinedi.

Shaxslar qarım-qatnas procesinde ushırasatuǵın hár qıylı jagdaylarda, baylanis mazmunına qaray shaxstaǵı psixikalıq jagdaydıń turaqlı ózgeriwi, ózin-ózi turaqlı qadaǵalap barıw hám basqalardı túsiniw tiykarında durıs qarar qabil etiw, hár qanday jagdaylardan shıǵıp ketiw hám jagdayǵa tez beyimlesiw. Insannıń qarım-qatnasqa mıtájligi, óz kózqarasları hám ideyaların usınıwı, ózine isenimi, óziniń kommunikativlik iskerligine baha beriwi sıyaqlı ózgesheliklerdi kórsetedi. Bilimlerdi úyreniw procesinde talaba iyelewi kerek bolǵan bilim, tájiriye hám kónlikpe talaplarınń nátiyjesi kommunikativ kompetenciyanı kórsetiwge qaratılıwı túsiniledi.

Kommunikativ kompetenciya túsiniǵiniń mánisi:

➤ Kommunikativ kompetenciyanıń kórinisi shaxs penen shaxs ortasında óz ara mazmunlı hám paydalı múnásibet ornatiw qábiletiniń ámeliy iskerlikte haqıyqıy kórinisinde kórinedi.

➤ Shaxstıń sáwbetke bolǵan zárurlıǵı, óz kózqarasları hám ideyaların kórsetiwı, ózine isenimi, óziniń kommunikativ iskerligine baha beriwi sıyaqlı sıpatlardı kórsetedi.

➤ Kommunikaciya procesinde oqıtıwshı hám oqıwshı arasındaǵı jeke qatnasılardıń hesh qanday tosqańlıqlarsız, ideyalıq qarama-qarsılıqsız ótiwi támiyinlenedi. Bul bolsa oqıtıwshı hám studentlerdiń, pútkil jámaát arasında salamat ruwxıy ortalıqtıń payda bolıwına alıp keledi. Bul processte kommunikativ kompetenciyanıń kognitivlik, ekspressivlik, ózin-ózi kórsetiw, sıyaqlı ózgesheliklerin kórsetedi.

➤ Bilimlerdi úyreniw procesinde studentlerdiń jaslar iyelewi kerek bolǵan bilim, tájiriye hám kónlikpe talaplarınń nátiyjesi kommunikativ kompetenciyanı kórsetiwge qaratılıwı túsiniledi. Bul bolsa shaxstıń jámiyetlik sanasınıń jetiliskenligi menen belgilenedi.

➤ Shaxslar óz ara baylanis procesinde ushırasatuǵın hár qıylı jagdaylarda, baylanis mazmunına qaray shaxstaǵı psixikalıq jagdaydıń turaqlı ózgeriwi, ózin-ózi turaqlı qadaǵalap barıw hám basqalardı túsiniw tiykarında durıs qarar qabil etiw, hár qanday jagdaylardan shıǵıp ketiw hám jagdayǵa tez beyimlesiw.

Usı orında kommunikativ kompetenciyanıń tiykarǵı mánisine toqtalıp otetuǵın bolsaq, kommunikativ kompetenciya – bul quramalı kommunikaciya qabilet hám jańa sociallıq dúzimlerde jeterli kadrlardı jetilistiriw, kommunikativlik tarawdaǵı baylanis qaǵıydaların biliw, ádep-ikramlıq qaǵıydalarına ámel etiw hám basqa da kóp túsiniqlerdi óz ishine qamtıydı. Kommunikativ kompetenciyanıń tiykarǵı wazıypalarınń biri bul

proceslerdi jeterli dárejede analiz etiw, analiz qılıwdı támiynleytuǵın bilim resursların bahalaw esaplanadı. Sonlıqtan da bilimlendiriwde jańa kreativ pikirlerdi jaratıwshı metodlar zárúr. Shaxsqa tán kreativlik sıpatlarǵa tómendegilerdi keltirip otsek boladı. Mısalı: Erudiciya (bilimdanlıq), logikalıq pikirlew qabileti, refleksiya qabileti, innovaciyalıq qabileтке iyelik, joqarı korkem qadriyatlarǵa iyelik, tawekel ete alıw qabileti sıyaqlı sıpatlardı korsek boladı.

Házirgi dáwirde dúnya mámleketlerinde tálim sistemasın rawajlandırıwǵa talabalardıń hám oqıwshı jaslardıń kreativ aktivligin asırıwda kommunikativlik kompetenciyanı rawajlandırıw júdá áhmiyetli sanaladı. Tálim procesiniń áhmiyetli belgisi onıń shaxsqa baǵdarlanǵanlıǵı esaplanadı. Kommunikativ kompetenciya awızeki hám awızeki bolmaǵan baylanıs procesleriniń beyimleskenligi hám olardan paydalanıw erkinligin názerde tutadı ham insannıń ózine tábiyiy hám sociallıq álemge bolǵan múnásibetler sistemasın tártipke salıwshı kategoriya sıpatında qaralıwı múmkin [3:11].

Nátiyjeler. Pedagoglardıń óz kommunikativ kompetenciya da áhmiyetli faktor esaplanadı. Oqıtıwshı talabalar menen ashıq, qızǵın hám interaktiv baylanıs ornata alsa, bul oqıwshılardıń bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Topar menen diskussiya sıyaqlı interaktiv metodlar talabalardıń pikirin erkin bildiriwi, óz pikirin dáliller menen qorǵawı, hár qıylı sociallıq jaǵdaylarǵa beyimlesiwi hám basqalardı da túsiniw kónlikpelerin sezilerli dárejede arttıradı. kásiplik standart sıpatlamasına sáyesligi; qábilet, motiv, shaxs, kommunikativlik sıpatlar hám basqalar túsiniqlerdiń ulıwma jıyındısı; sapalı jumısqa tayarlıǵı hám kónlikpesi; lawazım wazıypalarına juwapkershiligi hám wákilligi; kompetenciyanıń túrli tárepleri; kásiplik áhmiyetli sıpatlar shólkemlestiriwshilik konteksti menen birgelikte kásiplik tájiriybeni tereń ańlaw; jeke ózgeshelik, individuallıq; tabısı jumısta insan faktori; nátiyjeli óndiris iskerlik kriteriyaları; dóretiwsilik; qabileterin ozlestire alıw demek, kompetenciya – bul bilimler, kónlikpeler, uqıplar, sebep faktorları, jeke sıpatlardıń ulıwma úylesimliliǵı bolıp tabıladı [4:65].

Ingliz tilindegi "competence" túsiniǵiniń mánisi "qábilet" degendi bildiredi, biraq kompetenciya ataması bilim, kónlikpe, sheberlik hám uqıptı ańlatıwǵa xızmet etedi. Kompetentlik degende belgili bir iyelengen kompetenciya, yaǵnıy belgili bir sıpatlardıń tolıq qalıplesken jıyındısı túsiniledi. Bul túsiniq sózliklerde "bir nárese haqqında pikir júrgiziwge jol" beretuǵın bilimlerge iye bolıw, "xabardar bolıw, huqıqlı bolıw" dep táriyip beriledi. "Kompetentlik anıqlaması uqsas hám bir-biriniń ornın iyeleydi (tolıqtıradı), sonıń menen birge kompetenciya sózi ushın birden-bir túsiniq joq, bul túsiniq huqıq hám minnetlemeler jıyındısı yaǵnıy, qanday da bir organ yaki lawazımlı shaxstıń nızam, jobalar menen belgilep qoyılǵan usı organ yamasa basqa jaǵdaylar, "nárese haqqında pikir júrgiziwge jol beretuǵın bilimge iyelik etiw," "kimdur jaqsı xabardar bolǵan sorawlar toplamı" túsiniledi [5:180]. Demek, kompetenciyanıń mánileri túrli tarawlarda túrlishe mániske iye. Rus ilimpazı N.V.Tarasova

bolsa, "kompetenciya" túsiniǵın "máselege sheshim tabıw ushın bilim hám jaǵday, bilim hám háreket arasında baylanıstı támiyinlew imkaniyatın beretuǵın bilim, qádriyatlar, qábiletlerge tiykarlanǵan ulıwma qábilet" sıpatında talqılaydı. Avtordıń pikirinen kelip shıǵıp shıqqan halda, kompetenciya – insannıń bar bilim hám turmıslıq tájiriybelerine tayanǵan halda belgili bir mashqalanı sheshiwge bolǵan qábileti, degen juwmaqqa keliw múmkin.

Kommunikativ iskerlik belgili tártipte ámelge asırılatuǵın izbe-iz háreketler sisteması bolıp, olardıń hár biri jeke wazıypalardı sheshiwge qaratılǵan hám qarım-qatnas maqseti tárepke qoyılǵan ózine tán "adım" sıpatında qaralıwı mumkin." Kommunikativ kompetenciyanıń mazmunı hám dúzilisın tereń úyreniw bizge eki, óz ara baylanıslı hám óz ara baylanıslı bolǵan dárejelerdi ajratıwǵa múmkinshilik berdi: birinshi dáreje tikkeley sóylesiwdiń ózinde kommunikativ kompetenciyanıń kóriniwin belgilep beredi, yaǵnıy insannıń kommunikativlik minez-qulqında; ekinshisi, studenttiń oqıw jumısınń ózine tán ózgeshelikleri, onıń sóylesiwge bolǵan ayrıqsha mıtájligi arqalı pedagogikalıq kommunikativlik qádriyatları kirgiziwi kerek [6:75].

Pikir hám usınıslar. Kommunikativ kompetenciyanı qalıplestiriw tálimde pedagogikalıq baylanıs hám tolerantlıq sociallıq qatnasıqlardı ornatiwǵa súyenedi. Baylanıstıń bunday jaǵdayında ámel etiw ózgesheligi usıǵan alıp keledi, oqıtıwshı oqıwshı menen bärqulla óz pikir, yaǵnıy tek ǵana "ózinin" talabın bayanlaw arqalı baylanısqa umtıladı. Studentler menen pikirlesiwde "ózinin" talabın bayan etiw arqalı emes, al "studentlerden" pikir alıw, olardıń qızıǵıwshılıqların, umtılısların názerde tutup, sóylesiwler alıp barıw áhmiyeti, sonda bala óz qızıǵıwshılıǵı hám óz álemi menen pedagogikalıq maqsetler radiusında boladı.

Kommunikativ kompetenciyanıń tómendegi túrleri bar:

- qollanıwına qaray: ulıwma hám kásiplik;
- sapa tárepinen: dóretiwsilik hám reproduktiv;
- ózine tán ózgesheliklerine qaray: tıńlawshınıń hám bayanlawshınıń kompetenciya.

Juwmaq. Juwmaqlap aytqanda, talabalarda qatnasıq, sóylesiw kónlikpeleriniń rawajlanıwı olarda kommunikativ kompetenciyanı rawajlanıwına tásir etiwshı faktor ekenligi anıqlandı; studentlerde kommunikativ kompetenciyanı qalıplesiwi, basqalar menen óz ara qatnasıqlardıń rawajlanıwı durıs jolǵa qoyıwına hám de kommunikativlik kónlikpeleriniń rawajlanıwına alıp keledi student shaxsında kommunikativ kompetenciyanı qalıplesiwi olarda sociallıq kónlikpelerdiń rawajlanıwı menen belgilenedi [7:84]. Kommunikativ kompetenciya studentler turmısınń barlıq tarawlarında tabısqa erisiw ushın zárúr bolǵan kónlikpelerdi qalıplestiriwge járdem beredi. Sonıń ushın studentlerde kommunikativ kompetenciyanı rawajlandırıwǵa itibar júdá úlken. Jáne de sonı aytıp ótetuǵın bolsaq studentlerde kommunikativ kompetenciyanı rawajlandırıw olardı akademiyalıq hám kásiplik jetiskenliklerge tayarlawdıń tiykarǵı maqseti esaplanadı. Teoriyalıq bilimlerdi ámeliy qollanbalar menen birlestiriw arqalı talabalar hár qıylı baylanıs qurılımlarında esitiw, sóylew, oqıw hám jazıw qábiletlerin arttırıwı múmkin.

Ádebiyatlar

1. Kurbanliyazova Z.K. Pedagogik kompetentlik. Oliy ta'lim muassasalari magistrarlari uchun darslik. – Toshkent: «Yosh avlod matbaa», 2021.
2. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. Метод. пособие. – Москва: «Народное образование», 1996.
3. Mamatkulov X.A. Pedagoglarda xorijiy tillar bo'yicha kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning axborot-metodik ta'minotini takomillashtirish: Diss. ...avtoref. ped.fan. bo'yicha falsafa dok. – Toshkent: 2017.
4. Axmedova N.M. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. diss... PhD. – T.: 2020.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –Toshkent: «Iste'dod», 2008.
6. Masuda Y. The information society as postindustrial society. – Tokyo: 1981.
7. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: «Moliya», 2003.

REZYUME. Maqolada kommunikatsiyaviy ilmiy tajriba tushunchasining ma'nosi, uning lug'atdagi tariyfi, pedagogik ahamiyati, shu bilan birga, uni amalga oshirishga qaratilgan ta'lim tizimining imkoniyatlari va hozirgi holati ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, kommunikatsion dunyoqarash va fikrlash tarzi o'zgartirilgan huquqiy tekisliklar, shu bilan birga, jamiyatdagi huquqiy normalarning holati ham ko'rinadi. Shu maqsadda, birinchi navbatda, kompetensiya darajasining mazmunini belgilash kerak.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается суть понятия коммуникативной компетенции, ее определение в словарях, ее педагогическое значение, а также возможности и текущее состояние системы образования, направленное на ее формирование. Также рассматриваются организационные и правовые основы развития коммуникативного мировоззрения и мышления, а также состояние правовых норм на практике. Для этого следует сначала уточнить содержание понятия компетенции.

SUMMARY. The article examines the essence of the concept of communicative competence, its definition in dictionaries, its pedagogical significance, and the possibilities and current state of the educational system aimed at its formation. Also, the organizational and legal foundations of the development are also covered of communicative worldview and thinking, and the state of legal norms in practice. For this purpose, it is appropriate to clarify the content of the concept of competence first.

ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ У ДОШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАНИЯ

Д.А.Атабаева – ассистент преподаватель

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажсинияза

Таянч сўзлар: мактабгача таълим, хурмат, ўз-ўзини хурмат қилиш, ўзини ўзи қадрлаш, шахсни ривожлантириш.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, уважение, чувство собственного достоинства, самооценка, развитие личности.

Key words: preschool education, respect, self-confidence, self-esteem, personality development.

Введение. Вопрос формирования у ребёнка чувства собственного достоинства и уважения к себе и другим людям приобретает особую актуальность в дошкольном возрасте. Именно в этот период закладываются основы самосознания, самооценки и социального взаимодействия. Современные образовательные и психологические подходы подчёркивают, что развитие этих качеств критически важно для последующей успешной социализации и личностного роста. Целью данной статьи является обобщение и структурирование подходов к воспитанию чувства собственного достоинства у дошкольников. Особое внимание уделяется повышению уровня подготовки детей к школьному обучению, применению в образовательном процессе современных образовательных программ и технологий, созданию условий для всестороннего интеллектуального, нравственного, эстетического и физического развития детей. Воспитанники дошкольной образовательной организации должны быть готовы к самостоятельному получению знаний. Для этого им необходимо уметь оценивать альтернативные точки зрения, уметь диагностировать

уровень и качество знаний как предмета образовательной деятельности. Дети должны приобрести навыки диагностики своей деятельности, чтобы освоить потенциальные возможности уже в раннем возрасте [1].

Обзор литературы. В центре проблемы формирования воспитанников дошкольной образовательной организации как личности находится вопрос формирования и развития умений оценки и диагностики собственной деятельности. Умение оценивать собственную деятельность является основной составляющей развития самосознания. То есть воспитанник дошкольной образовательной организации осознаёт свою физическую силу, умственные возможности, главную цель своего повседневного поведения, своё отношение к окружающим его людям и вещам.

Принципы и особенности развития дошкольного образования изучены в исследованиях учёных стран СНГ: Л.С.Выготского [1], А.Н.Леонтьева [2], А.Б.Петровского [5], Г.А.Цукермана [6].